

Ігор ГІЛЕВИЧ

НАУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ЛЮДМИЛИ ШЕВЧЕНКО У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД: ПОЛІССЄЗНАВЧИЙ АСПЕКТ

На основі залучення значного кола архівних та опублікованих матеріалів проаналізовано наукові дослідження Людмили Шевченко 1947—1960-х рр. про традиційну та сучасну культуру поліщуків. Доведено, що саме ця проблематика перебувала у центрі її тогочасних наукових зацікавлень. Це підтверджується як ареалом збирацької роботи дослідниці під час праці в Інституті мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР, тематикою публікацій, так і тим, що навіть вийшовши на пенсію, вона продовжила свої поліссєзнавчі студії.

Ключові слова: етнологія, Полісся України, польові дослідження, ткацтво, промисли, ремесла, харчування, робітничий побут.

Постать Людмили Прокопівни Шевченко (1895—1969) як представниці Київської історичної школи Михайла Грушевського та «золотого віку» української етнологічної науки (1920-ті — початок 1930-х рр.) неодноразово привертала увагу дослідників історії українського народознавства, проте різні етапи та ділянки наукових зацікавлень ученої досліджені поки що дуже нерівномірно. Так, її народознавчі студії міжвоєнного періоду висвітлені у науковій літературі досить широко, передусім зусиллями відомого київського етнолога Олени Боряк [30; 32, с. 42—45], а дослідження повоєнного періоду представлені у цих публікаціях лише частково. Виняток становить спеціальна розвідка О. Боряк про участь Л. Шевченко в експедиції 1955 р. до Волинської області [31], а також численні згадки у низці публікацій автора цих рядків [34, с. 119—120; 35, с. 328—329; 36, с. 38—39; 37, с. 6, 10—12]. З-поміж напрямів наукових студій Л. Шевченко у післявоєнні десятиліття найдокладніше в спеціальній статті проаналізований її внесок у підготовку двотомної колективної монографії «Українці» [33].

У пропонованій розвідці на основі значного джерельного матеріалу (опубліковані та неопубліковані праці, спогади [25; 26], листування [27], офіційні звіти про роботу відділу етнографії Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР (далі — ІМФЕ АН УРСР; нині Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М.Т. Рильського НАН України) тощо), залученого автором, охарактеризовано основні напрями та наукові результати її поліссєзнавчих студій упродовж другої половини 1940-х — у 1960-х роках.

Повернувшись до Києва в 1944 р., Л. Шевченко спершу працювала в Музеї українського мистецтва, а з наступного року — завідувачем фондами, головним охоронцем фондів у Центральному державному історичному музеї УРСР (нині Національний музей історії України). Проте уже у травні 1947 р. вона обійняла посаду старшого наукового співробітника організованого в липні 1944 р. відділу етнографії ІМФЕ АН УРСР [32, с. 43].

Науковці зазначеного відділу зосередили свою увагу на дослідженні колгоспного та робітничого побуту «української соціалістичної нації», використовуючи дві методики: монографічні студії окремого підприємства, колгоспу чи артілі; розробка окремих тем, переважно різних ділянок традиційної культури з аналізом їхнього стану на сучасному ета-

пі, що виконувались на матеріалі великого регіону або всієї України [36, с. 36; 48, с. 172].

У другій половині 1940-х — на початку 1950-х рр. Л. Шевченко взяла активну участь у комплексних експедиціях, які організовувалися в окремі передові колгоспи УРСР: «Пролетар» с. Червона Слобода тодішнього Черкаського р-ну Київської обл. (1947 р.), «Здобуток жовтня» Тальнівського р-ну Київської обл. (1948, 1949 рр.), «ім. Будьонного» с. Гладке Березівського р-ну Одеської обл. (1949 р.), с. Петриківка Запорізької обл., «ім. Сталіна» с. Рівне Генічеського р-ну Херсонської обл. (1951 р.) та ін. Окрім того, впродовж липня — серпня 1948 р. Людмила Прокопівна працювала у складі однієї з комплексних закарпатських експедицій другої половини 1940-х рр. (сmt Воловець, села Лучки і Лалове Мукачівської округи), а в 1953 р. — досліджувала харчування колгоспників та робітників цукрових заводів Вінниччини [26, арк. 65, 91; 30, с. 14—15; 32, с. 43—44; 35, с. 328—329; 48, с. 172—173].

Водночас досвідчена учена-польовик активно продовжувала індивідуальну збирацьку роботу, зокрема за другою із зазначених раніше методик. У перші роки перебування в ІМФЕ АН УРСР вона працювала над темою «Основні форми обробки матеріалів для селянського одягу». Задля цього народознавець проводила польові дослідження традиційного ткацтва на теренах Поділля, Полісся та Середнього Подніпров'я. Зокрема, упродовж 10 травня — 10 червня 1948 р. вона здійснила експедиційне відрядження в села Кам'янець-Подільської (нині Хмельницька), Житомирської (села Піщаниця, Поліське Овруцького р-ну), Київської (с. Літки Броварського р-ну) областей УРСР та Гомельської області (с. Бобри Мозирського р-ну) БРСР. У поліських селах дослідниця збрала відомості про традиційне ткацтво (вирощування льону і конопель та їх обробку; обробку вовни; ткацький верстат та інші інструменти; асортимент ткацької продукції, її використання в обрядах), а також про діяльність льонарського колгоспу та ткацької артілі. Також було зроблено рисунки різних ткацьких інструментів та механізмів [5; 6; 26, арк. 7; 32, с. 43; 46, с. 38—39].

Л. Шевченко прагнула підготувати на основі зібраного матеріалу кандидатську дисертацію, однак

проти цього виступив завідувач відділу Григорій Стельмах (1903—1980/1981), який тоді саме вивчав народний одяг та суміжні ділянки традиційної культури українців [19, арк. 27; 26, арк. 121]. Отож свою працю Людмила Прокопівна передала в архів [1]. Щоправда, до теми народного фарбування тканин вона неодноразово поверталася згодом, вивчаючи народні ремесла українців, а в другій половині 1950-х рр. підготувала з цієї проблематики спеціальну розвідку, яку теж не зуміла опублікувати. Нині рукопис цієї праці зберігається в архіві [16].

Наприкінці 1940-х — у 1950-х рр. київські етнологи почали активно досліджувати ще одну нову тему — робітничий побут. Щоправда, під час вибору конкретних об'єктів вони віддавали перевагу передусім великим промисловим підприємствам чи найбільш розвинутим індустріальним районам. Водночас Полісся України через відсутність великих промислових об'єктів не було показовим регіоном для дослідження робітничого побуту. У зв'язку з цим упродовж зазначеного періоду на поліському матеріалі з цієї тематики було підготовлено лише одне дослідження — кандидатську дисертацію Л. Шевченко про побут робітників ткацької художньо-промислової артілі імені 20-річчя Жовтневої революції у м. Кролевець Сумської області [36, с. 39].

Постає закономірне запитання: чому Л. Шевченко обрала саме ткацьку артіль м. Кролевець, а не певне потужне промислове підприємство, що було властиво для значної частини її колег? На наше глибоке переконання, це могли зумовити декілька чинників, з-поміж яких потрібно виділити такі два: перше, це була ткацька артіль, а саме ткацтво посідало одне з ключових місць у наукових зацікавленнях народознавця ще від початку 1920-х рр. [32, с. 47] й аж до завершення активної науково-дослідної діяльності в 1960-х рр.; друге, як свідчать особисті документи Людмили Прокопівни, кандидатська дисертація була продовженням її поліссезнавчих студій, адже Кролевець був добре відомим центром народного ткацтва на теренах Східного Полісся [19, арк. 64]. Щоправда, у раніше зазначених публікаціях О. Боряк дисертаційне дослідження Л. Шевченко згадано лише принагідно [30, с. 15—16; 32, с. 44]. Більше того, в них комплексне дослідження про кролевецьких ткачів не розглядається у контексті

полісезнавчих розслідувань вченої. Тож зупинимось докладніше на його характеристиці.

Основою дисертаційної роботи послужили польові матеріали [7—12], зібрані авторкою дисертації в 1950 р. за звуженою методикою монографічного дослідження [26, арк. 24—27, 65, 116; 42, с. 160, 162; 48, с. 173—174]. Її цікавило широке коло питань: процес виробництва, асортимент продукції, громадський і сімейний побут, житло, одяг та харчування робітників, які вона вивчала в історичному ракурсі. Всі ці аспекти етнолог докладно описала й проаналізувала у кандидатській дисертації обсягом понад 300 сторінок з численними власноруч виготовленими ілюстраціями, яку, до речі, підготувала поза планом та без наукового керівника [25, арк. 18; 26, арк. 18, 24—26, 89 зв., 116—116 зв.].

Дисертаційне дослідження Людмили Прокопівни високо оцінили рецензенти — доктори наук з України (Іван Крип'якевич (1886—1967), Михайло Рудинський (1887—1958) (офіційний опонент), Павло Попов (1886—1967)) та Росії (Сергій Токарев (1899—1985), Микола Воробйов (1894—1967)), які рекомендували його до першочергової публікації [26, арк. 89 зв.; 28; 29, арк. 1—29, 32—35, 37]. 30 жовтня 1954 р. на засіданні Вченої ради ІМФЕ АН УРСР відбувся успішний публічний захист [26, арк. 27]. До речі, не маючи коштів на організацію захисту, Л. Шевченко позичила 300 крб. у своєї колишньої вчительки, відомої львівської художниці Олени Кульчицької (1877—1967), в якій навчалась у Перемишлі в учительській семінарії ще напередодні Першої світової війни [25, арк. 15, 18].

Як згодом стверджувала Людмила Прокопівна, в 1955 р. рукопис монографії було передано у видавництво, проте вже невдовзі завідувач відділу етнології ІМФЕ АН УРСР Кость Гуслистий (1902—1973) без відома авторки зняв цю працю з видавничого плану, через що вона так і не побачила світ [15, арк. 2; 26, арк. 89—90, 106 зв.; 27, арк. 3]. Чорновий варіант рукопису цієї дисертації нині зберігається в архіві [15]. Натомість широкому загалу були доступні лише автореферат [62] та одна наукова стаття Л. Шевченко з цієї проблематики, що побачила світ на сторінках провідного московського наукового народознавчого журналу [61].

Саме останній факт, очевидно, і став причиною того, що дисертаційне дослідження Людмили Про-

копівни залишилося поза увагою професора Степана Макаруча (1930—2014) у ґрунтовній статті «Етнографічні дослідження побуту робітників України в 50-х — 60-х рр. ХХ ст.» [45]. Щоправда, автор на основі докладного аналізу тогочасних праць з цієї проблематики зробив цінне спостереження, яке цілком характеризує і дисертаційне дослідження Л. Шевченко: «Хоча робітнича тематика у працях етнографів 50-х — 60-х рр. була незвичайною, наукова методологія і методика досліджень життя, побуту і традицій робітників залишалася дуже близькою до традиційних в етнографічній науці» [45, с. 25].

Аналізуючи збирацьку роботу Л. Шевченко в 1920-х рр., О. Боряк розглядає її тодішній досвід польової роботи крізь призму підготовленого народознавцем у 1950-х рр. посібника про методику польових етнографічних досліджень [30, с. 12—13]. Щоправда, вона не згадує про обставини, які спричинили його підготовку, а заодно і чинники, які завадили виходу посібника у світ.

Підготовка навчального посібника була тісно пов'язана з Першою українською республіканською етнографічною конференцією, яка відбулася 23—26 лютого 1954 р. у Львові за участю провідних українських фахівців і гостей із Москви, Ленінграда, Мінська, Тбілісі, Кишинєва, Риги і Казані. Саме ця конференція відіграла важливу роль у подальшому розвитку української етнологічної науки. На цьому науковому форумі було підсумовано результати етнографічних досліджень за останнє десятиліття в Радянському Союзі загалом і в Україні зокрема. Незважаючи на окремі недоліки, найбільшим успіхом українських етнологів вважалися результати студіювання колгоспного та робітничого побуту. Зокрема, директор ІМФЕ АН УРСР Максим Рильський (1895—1964) поряд з іншими високо оцінив і працю Л. Шевченко про крелевецьких ткачів [41, с. 140]. Серед рішень цієї конференції значилися і першочергові завдання — підготувати «Атлас матеріальної культури українського народу» та розділ «Українці» до одного з томів серії «Народи світу», над підготовкою якого тоді активно працювали вчені Інституту етнології АН СРСР [33, с. 104; 36, с. 48—49; 41; 42, с. 158—159].

Спеціально для цієї наради Людмила Прокопівна як досвідчений етнограф-польовик наприкінці

1953 — на початку 1954 рр. підготувала доповідь «Методика і техніка збирання польових етнографічних матеріалів» [26, арк. 23 а, 65], яку позитивно оцінили всі учасники наради. Більше того, в резолюцію останньої було внесено побажання музейних працівників якнайшвидше опублікувати цю доповідь [26, арк. 118].

Упродовж 1954—1956 рр. за дорученням Президії АН УРСР Л. Шевченко підготувала посібник для музейних працівників зі збирання етнографічних матеріалів про традиційний та сучасний побут [26, арк. 66]. У 1957 р. рецензент, відомий етнолог та археолог Віктор Петров (1894—1969), дав суттєві зауваження та цінні пропозиції, після врахування яких посібник рекомендував до публікації [26, арк. 118]. Щоправда, через різні суб'єктивні причини (насамперед завдяки «старанням» Г. Стельмаха) ця праця також не була опублікована [26, арк. 118—118 зв.]. Кілька її варіантів нині зберігається у Центральному державному архіві-музеї літератури та мистецтва України (далі — ЦДАМЛМУ) [20—23]. Три розділи посібника присвячені методиці збирання польових етнографічних матеріалів (що і як збирати; примірний опис харчування, поселення, житла, одягу, різних промислів), оформленню зібраних матеріалів (щоденники; замальовки, фотографування, звукозапис), представленню побуту та культури в експозиції (організація експонатів; робітничий побут в експозиції; колгоспний побут). Посібник було доповнено ілюстраціями та списком рекомендованої літератури.

Відсутність такого видання в Україні дуже негативно позначилась як на формуванні тогочасного молодого покоління етнологів-польовиків, так і на етнографічному музейництві. Свідченням останнього, зокрема, стало й те, що у 1950—1960-х рр. як відповідний напрямок збирацької роботи співробітників переважної більшості обласних та інших краєзнавчих музеїв, так і створення ними етнографічних експозицій, були зведені до мінімуму [36, с. 49—50; 53, с. 209—217].

З вересня 1954 р. відділ етнографії ІМФЕ АН УРСР у повному складі переключився на підготовку розділу «Українці» до одного з томів згаданої серії та однойменної історико-етнографічної монографії українською мовою [36, с. 49; 42, с. 160]. Два томи монографії «Українці» були присвячені відпо-

відно «дожовтневому» та «соціалістичному» періодам. Готували дослідження більше 20 науковців на чолі з керівником відділу етнографії ІМФЕ АН УРСР К. Гуслигим. Збирацька робота була поділена між київськими та львівськими етнологами за тематичним принципом.

Першу комплексну експедицію з метою збору матеріалів до монографії «Українці» київські народознавці провели 27 січня — 25 лютого 1955 р. у Волинській області (с. Борки (нині с. Бірки) Любешивського р-ну (Західне Полісся), с. Низкиничі Іваничівського р-ну (Західна Волинь)). Григорій Стельмах (керівник) досліджував житло та одяг, Олена Кравець — сім'ю і сімейний побут, Олександра Кувеньова — виробничий і громадський побут, а Людмила Шевченко — промисли і харчування [34, с. 119—120; 55]. Як стверджувала у спогадах Людмила Прокопівна, цю експедицію спеціально провели на тих теренах, які порівняно пізніше включили до УРСР, а водночас «за порадою райпар[т] кому взяли спершу більш відсталий район, який ще не зовсім включився у новий соціалістичний побут, а потім [...] район [...] перевихований, передовий» [18, арк. 192 зв.].

Польові записи Л. Шевченко опрацювала особисто та передала в інститутський архів, де вони зберігаються й досі [13; 14]. Частково вони були введені до наукового обігу у 2014 р. зусиллями молодого київського народознавця Сергія Сіренка [56, с. 225—242]. Щоправда, тут відсутній необхідний для таких публікацій науковий апарат (насамперед розгорнута передмова та коментарі). Це один щоденник експедиції 1955 р. зараз зберігається у ЦДАМЛМУ [24]. Наявні у ньому матеріали частково ввела в науковий обіг О. Боряк [31, с. 48—51].

Зібрану інформацію про прядіння, ткацтво, обробку шкіри і дерева, олійництво, плетіння з лика, соломи і рогози, ковальство і гончарство мешканців с. Бірки наприкінці квітня 1955 р. Л. Шевченко показала а науковій сесії Відділення історичних наук АН СРСР [26, арк. 30, 31, 66; 52, с. 151]¹. В архіві зберігається текст її доповіді [26, арк. 31—56]. Згодом дослідниця ввела в науковий обіг скороче-

¹ Як дізнаємось зі спогадів ученої, керівництво інституту в силу суб'єктивних обставин не хотіло давати їй відрядження на цю конференцію, тож вона була змушена їхати до Москви своїм коштом [18, арк. 192 зв.; 26, арк. 31].

ний варіант матеріалів, опублікувавши спеціальну розвідку [57], яка й досі є цінним дослідженням з цієї проблематики.

Другою ділянкою традиційної культури, яку досліджувала Л. Шевченко під час цієї експедиції було народне харчування. Останнє, до речі, впродовж першого повоєнного десятиліття не належало до пріоритетних тем для польової збирацької роботи. В опублікованих звітах про експедиції 1950-х рр. акцент робився насамперед на кардинальних змінах у харчуванні, що відбулися за роки радянської влади [40, с. 49]. Тож саме під час експедиції 1955 р. Л. Шевченко провела єдине в ті роки спеціальне дослідження традиційного харчування поліщуків, однак зафіксовані тоді польові матеріали до недавнього часу були маловідомими широкому колу народознавців [13, арк. 48—69]². Вони були введені в науковий обіг лише у 2014 р. [56, с. 237—242].

У цих записах знаходимо цінні відомості про видовий склад, переробку і зберігання продуктів харчування, знаряддя для їхньої обробки (жорна, олійниці), посуд, піч, асортимент страв і технологію їхнього приготування, режим харчування, обрядове використання хлібних виробів, яєць, каші і меду в сімейній і календарній обрядовості тощо. Особливий інтерес складають записи про вживання в їжу курей і яєць у с. Бірки. Зокрема, Л. Шевченко стверджувала, що місцеві господарі годують по 10—20 курей, проте у будні чи свята селяни не їдять ні курей, ні яєць, а частіше їх продають. Більше того, вона констатувала, що «*Кури і яєчка швидче обрядова страва. На весілля й новосілля варять для вгощання. На дівочих складках першою стравою є яєшня. Молодій снідять дають*

яєшню. На великдень усі їдять крашанки. При народженні дають породілі яйця, зварені накруто» [13, арк. 55].

Упродовж кількох наступних років Л. Шевченко взяла участь ще у низці інших експедицій теренами Одеської (Білгород-Дністровський р-н, серпень 1955 р.), Донецької (м. Жданово, 1956 р.) та Львівської (1960 р.) областей, під час яких збирала матеріали з попередньо затверджених тем (народні промисли та ремесла, харчування селян та робітників дорадянського періоду, харчування робітників і колгоспників радянського періоду) [26, арк. 66—67; 30, с. 16; 33, с. 107—108].

Саме під час підготовки колективної монографії «Українци» перед українськими етнологами вперше гостро постала проблема розробки історико-етнографічного районування України. У зв'язку з цим наприкінці лютого 1956 р. у Києві провели спеціальну нараду за участю провідних вітчизняних етнологів, істориків, археологів, мовознавців, мистецтвознавців та економістів [46, с. 162]. Серед її учасників була і Л. Шевченко, яка представила доповідь «Географічне поширення ткацьких станків» [26, арк. 67]. Доля рукопису цієї праці нам, на жаль, невідома. Проте з опублікованого звіту про згадану нараду дізнаємося, що у цій розвідці етнолог на основі результатів польових досліджень виділила чотири зони (дослідниця використала не зовсім вдалий, на нашу думку, термін «етнічні зони») поширення підтипів ткацького верстата на теренах України (поліську, києво-полтавську (тобто Середнє Подніпров'я), карпатську і степову) та вказала на регіональні риси і локальні особливості цієї ділянки народної культури українців. Так, у поліській зоні дослідниця відзначила існування до середини ХХ ст. вертикального («сохи») і горизонтального («кросна») верстатів. Перший з них, найпримітивніший і найдревніший, Людмилі Прокопівні вдалося зафіксувати у поліських районах Волинської, Київської і Чернігівської областей. Для києво-полтавської зони з південною Київщиною і східною Чернігівщиною, за висновками вченої, був характерний великий промисловий верстат, позаяк на цих теренах були поширені дрібні ткацькі промисли. Карпатська зона разом із рівнинним Закарпаттям, за словами Л. Шевченко, зберегла два підтипи верстатів

² Доречно зазначити, що у вже згаданій статті О. Боряк про експедицію 1955 р. у с. Бірки, авторка стверджує, що метою цієї наукової мандрівки для Людмили Прокопівни було передовсім дослідження традиційних домашніх промислів та ремесел, тож у тексті самої статті вона проаналізувала матеріали саме про цю ділянку традиційної культури поліщуків, натомість із народного харчування Олена Олександрівна згадала лише окремі зафіксовані свого часу Л. Шевченко сюжети, що пов'язані з обрядовим використанням хлібної діжі, випіканням хліба, обрядодій з пшоняною кашею (рідкісний опис однієї з весільних обрядодій, коли молода кидала кашу домовикові на піч) [31, с. 50—51].

у домашньому ткацтві — кросна, що наближаються до поліських (бойки), і вдосконалені (в долинах), близькі до полтавського верстата [26, арк. 66; 46, с. 168].

У 1956 р. українські вчені підготували перший варіант першого тому колективної монографії. Цей російськомовний текст передали до Москви для ознайомлення, а згодом доопрацьовували і перекладали українською [3, арк. 12; 26, арк. 87].

У 1959 р. опублікували макет першого тому монографії «Українці», до якого Л. Шевченко підготувала три розділи. На особливу увагу заслуговує розділ «Домашні промисли», де знаходимо багато фактичного й ілюстративного матеріалу, ретельно описано технологічні процеси, знаряддя праці та механізми, асортимент продукції тощо. Водночас тут широко представлена регіональна і локальна специфіка ткацтва, обробки дерева, гончарства, виготовлення скла, обробки каменю, шкіри і рогу, металу, переробки харчових продуктів (млини, вітряки, жорна, олійні тощо), а також цікаві відомості про примітивні способи добування вогню [58]. На той момент це була цінна підсумкова праця про традиційні народні промисли українців.

Насичено фактичним матеріалом і розділ про народну кулінарію українців, у якому дослідниця стисло проаналізувала історіографію проблеми, показала загальноетнічні риси та регіональні особливості у щоденних та обрядових стравах, способах їхнього приготування і вживання. Не залишилися поза її увагою і напої, режим харчування й посуд [59].

У ще одному розділі Л. Шевченко вперше в українській етнологічній науці дала загальну характеристику харчування українських робітників ХІХ — початку ХХ ст., особливої уваги надавши впливам селянських традицій на домашню кулінарію робітників. В основу цієї праці лягли насамперед власні записи вченої з експедицій на Донбас (Жданов, Сталіно, Макіївка) і цукрові заводи Вінниччини (спогади старих робітників), а також архівні матеріали [63].

Після виходу макету першого тому його обговорили і доопрацювали. Зокрема, такі обговорення проведено у низці наукових і навчальних осередках республіки, учасники яких висловили численні зауваження до тексту різних розділів, зокрема й авторства Л. Шевченко [3, арк. 10, 31—32]. Так, у квітні 1959 р. таке обговорення провела Вчена рада Укра-

їнського державного музею етнографії та художнього промислу АН УРСР (м. Львів). Як зауважив професор С. Макарчук, учасники цієї наради висловили «дуже докладні зауваження щодо висвітлення народних промислів, способів прикрашання гончарних виробів (гравіювання, розмальовування), способів вишивки тощо» [43, с. 304; 44, с. 157].

За результатами цих плідних наукових дискусій окремі розділи планували доопрацювати, а деякі навіть переробити повністю³. У процесі цих обговорень авторський колектив монографії значно розширили з 21 до 30 осіб [38, с. 125], щоправда, не лише за рахунок визнаних фахівців, а й молодих недосвідчених кадрів [33, с. 109].

У вересня 1959 р. Л. Шевченко передала на відділ тексти двох своїх доопрацьованих розділів, проте вже в середині жовтня вона дізналася, що, згідно з рішенням керівників відділу, виконання закріплених за Л. Шевченко і вже майже готових розділів без її згоди передано для «доповнення» етнологам-початківцям К. Поводу та Л. Демиденко, а Людмила Прокопівна стала лише співавтором. Ця звістка дуже обурила дослідницю і негативно позначилася на її здоров'ї [26, арк. 69, 70—70 зв., 87, 89, 107 зв., 118—119].

Л. Шевченко негативно поставилася і до вимоги Г. Стельмаха зняти у розділах всі поклики на власні польові матеріали, яких у макеті 1959 р. було чимало (насамперед з теренів Полісся), адже спеціальної літератури з багатьох досліджуваних проблем тоді ще майже не було. У цьому вона вбачала, насамперед, прагнення керівників відділу знівелювати наукові напрацювання окремих науковців, які проводили тривалі систематичні польові дослідження, позаяк цим могли похвалитися лише окремі з співавторів колективної монографії [26, арк. 111].

Наприкінці весни 1960 р. опублікували і розіслали для обговорення другий макет першого тому монографії (у чотирьох частинах), в якому вже було збільшено авторський колектив, а кількість розділів зросла з 26 до 27 [18, с. 110]. Починаючи з 1960 р.

³ Насамперед йшлося про присвячені мисливству та рибальству розділи Івана Симоненка (1903—1974), позаяк вони були дуже короткими та оглядовими, у них було непропорційно представлено окремі регіони та структурні комплекси досліджуваних ділянок традиційної культури [2, арк. 38; 3, арк. 21].

упродовж кількох наступних років основну увагу народознавці зосередили на підготовці другого тому монографії «Українці», що був присвячений народній культурі радянського періоду [33, с. 110; 49, с. 154; 51, с. 142].

У 1961 р. київським народознавцям доручили подати до Москви російськомовний текст нарису про українців для одного з томів серії «Народи світу», що мав бути присвячений східним слов'янам. Влітку Людмила Прокопівна здала на відділ перші варіанти розділів про народні ремесла та харчування, проте без її відома К. Гуслистий і Г. Стельмах знову передали рукописи вченої на доопрацювання двом початкуючим науковцям К. Поводу і Л. Демиденко [26, арк. 119—119 А]. Цей російськомовний нарис підготували українські вчені впродовж 1961—1962 рр. і передали до Москви [51, с. 142].

Активна робота з підготовки обох томів «Українців» тривала і надалі, але широкий читацький загал монографії так і не дочекався, позаяк на початку 1960-х рр. її випуск заборонили. Як стверджують сучасні народознавці, «з сьогоднішнього погляду більшість позицій застаріла й не відповідає сучасним реаліям. Однак на той час, зосібна фактичний, а не ідеологічний, матеріал про національну своєрідність являв певну цінність» [54, с. 169]. Водночас чимало сучасних істориків і народознавців схиляються до думки, що в останній момент цензура злякалася не змісту книги, а її назви [50, с. 240]. Тож, як слушно зауважив професор С. Макарчук, «монографія «Українці» (точніше, її перший том. — І. Г.) так і залишилася як напівслужбове видання у макеті» [43, с. 304].

Натомість, у 1964 р. напередодні VII міжнародного конгресу антропологічних та етнографічних наук у Москві в одному з томів видання «Народи світу» опублікували підготовлений історико-етнографічний нарис про українців, проте Л. Шевченко тут значиться лише співавтором розділів про народні промисли і харчування [39; 60]. Самі ці розділи є лише блідою тінню первісних варіантів, вони відзначаються значною схематичністю і містять значно менше фактичного й ілюстративного матеріалу, тут майже відсутня регіональна специфіка відповідних ділянок традиційної і сучасної культури українців.

В архівних матеріалах Л. Шевченко виявлено фрагментарні відомості про її польові дослідження

Середнього Полісся на початку 1960-х рр., зокрема, про поїздку 1961 р. у с. Бехи, що на Коростенщині. Тут її супроводжував син Мирослав, який займався фотографуванням пам'яток традиційної культури [18, арк. 169, 367; 19, арк. 64].

Доцільно зазначити, що за період праці в ІМФЕ АН УРСР Л. Шевченко дослідила 27 колгоспів, до частини з яких робила й повторні виїзди. За результатами цієї праці в інститутській архів загалом було передано 12882 сторінок чистових записів про традиційний та сучасний побут українських селян [26, арк. 122].

Як свідчать особисті спогади Л. Шевченко, у відділі етнографії ІМФЕ АН УРСР народознавцю часто доводилось працювати в нестерпних умовах (її роботи оцінювали переважно негативно та не допускали до друку; передавши їх в архів, інші співробітники інституту безсоромно використовували матеріали для написання власних робіт; часто лунали звинувачення у непрофесіоналізмі та використанні антимарксистської методології тощо), однак тут вона займалася своєю улюбленою справою, без якої не уявляла свого життя [25, арк. 10; 26, арк. 11, 12, 16, 18, 22, 23, 107 зв., 114 зв., 116—117, 123].

9 квітня 1963 р. Л. Шевченко звільнили з роботи в ІМФЕ АН УРСР за скороченням штатів [26, арк. 123; 30, с. 16].

Після виходу на пенсію, Л. Шевченко зосередила свою увагу на підготовці монографічного дослідження про традиційну та сучасну культуру поліщуків, яка в її архівній спадщині фігурує під такими назвами: «Відображення праці та свідомості поліської жінки на декоративних тканинах ХІХ—ХХ ст.», «Людина і круг» або «Полісся».

Основою цієї праці послужили матеріали, зібрані авторкою у міжвоєнний та повоєнний періоди. Більше того, вона планувала здійснити ще низку виїздів на терени Середнього Полісся. Зокрема, в 1965 р. народознавець спеціально виїздила на Чорнобильщину (м. Чорнобиль, села Старі та Нові Шепеличі) [18, арк. 201, 259; 27, арк. 1—2], щоправда про перебіг наукової мандрівки та долю її польових записів нам нічого невідомо.

Одна з ключових ідей цього дослідження Л. Шевченко полягає в тому, що дослідниця спробувала показати тісний взаємозв'язок між орнаментом «круг і людина» та найдавнішим способом вишивання

злакових рослин, який був виключно жіночим заняттям. Тож саме рудимент цього давнього матеріалістичного мислення жінки-хлібороба, на думку дослідниці, зберігся в образі схематичного зображення людини на весільному домотканому (т. зв. посадному) килимі. Схематичне зображення людини на тканині серед хлібних зерен дослідниця трактувала як пережиткові форми прадавньої матері — першого основоположника аграрної культури, яку вона виводила з епохи матріархату. Іншими словами, це дослідження показувало два найважливіші, на думку київського народознавця, обов'язки жінки у прадавні часи: працю в полі і працю у зображальному мистецтві [26, арк. 115]. Адже, як стверджувала Л. Шевченко, *«орнамент «круг і людина» містить складну композицію, яка представляє результати важкої праці для забезпечення життя сім'ї, роду та всього суспільства — хлібні зерна на обробленому полі і процес їхнього дозрівання»* [18, арк. 169].

Стосовно ж структури роботи, то в листі від 3 червня 1966 р. мова йшла про два розділи — «Матеріальна культура, побут та ріст культури» та «Становище, праця і творчість жінки Полісся» [17, арк. 226]. Натомість у пізніших нотатках виявляємо бібліографічний опис, очевидно, остаточного варіанту монографії (загальним обсягом 866 стор.), яка була частково в машинописному, а частково в рукописному вигляді. Тоді вона вже складалася з чотирьох розділів [19, арк. 66 зв.]. Щоправда, в архіві цей варіант праці відсутній. Цілком можливо, що він був надісланий організації, науковій установі чи видавництву, з якими упродовж кількох останніх років життя Л. Шевченко вела активне листування, шукаючи можливості публікації своєї підсумкової праці [19, арк. 64 зв., 66 зв.]. Проте реалізувати цей задум Людмила Прокопівна так і не зуміла. Зараз у кількох архівних справах зберігаються чорнові матеріали та фрагменти тексту названої роботи [17—19].

До речі, кількома десятиліттями пізніше залишки давнього міфологічного світогляду у орнаменті традиційних килимів Середнього Полісся вивчала ще одна відома дослідниця поліського ткацтва — Олександра Нестер [47].

4 листопада 1967 р. Л. Шевченко надіслала листа директору ІМФЕ АН УРСР з проханням надати їй відношення до фабрики ім. 20-річчя Жовтня у м. Кролівець (колишня однойменна артіль) для ви-

вчення її діяльності упродовж 1955—1967 рр., тобто після того, як етнолог її досліджувала під час підготовки кандидатської дисертації [27, арк. 3]. Щоправда, нам не відомо, чи це дослідження було проведено.

Останні роки життя дослідниці хворіла, а 22 жовтня 1969 р. вона відійшла у вічність. Поховали її на міському кладовищі Берківці [30, с. 16].

У 1972 р. син дослідниці Мирослав передав її особистий архів у ЦДАМЛМ України, де ці матеріали (107 справ) були впорядковані у спеціальному іменному фонді (Ф. 309).

Отже, у другій половині 1940-х — у 1950-х рр. Л. Шевченко, як один з провідних фахівців київського етнологічного осередку, працювала над реалізацією як окремих індивідуальних (традиційне ткацтво; побут крелевських ткачів), так і колективних (монографічні нариси про колгоспи; двотомна монографія «Українці») наукових проектів, важливою складовою яких була систематична польова збирацька робота. У цей період творчої діяльності найбільше її цікавило Полісся. Сказане підтверджується як ареалом збирацької роботи дослідниці під час праці в ІМФЕ АН УРСР, тематикою публікацій, так і тим, що навіть вийшовши на пенсію, вона продовжила свої поліссезнавчі студії. Кінцевим результатом цих досліджень стала монографія «Відображення праці та свідомості поліської жінки на декоративних тканинах ХІХ—ХХ ст.», проте її так і не вдалося опублікувати.

1. Архівні наукові фонди рукописів та фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М.Т. Рильського НАН України (далі — АНФРФ ІМФЕ). — Ф. 14—2. — Спр. 248. Шевченко Л.П. Народні форми обробки матеріалів для селянського одягу та декоративної тканини. Колгосп «Здобуток Жовтня» (Монографія). — 306 арк.
2. АНФРФ ІМФЕ. — Ф. 14—2. — Спр. 335. Стенограма засідання Вченої Ради ІМФЕ АН УРСР по обговоренню макету «Українці» 17 квітня 1959 р. — Арк. 38.
3. АНФРФ ІМФЕ. — Ф. 14—2. — Спр. 336. Стенограма засідання Вченої Ради ІМФЕ АН УРСР по обговоренню макету 1-го тому «Українці», 20 квітня 1959 р. — Арк. 12.
4. АНФРФ ІМФЕ. — Ф. 14—2. — Спр. 338. Стенограма республіканської наради з питань радянської етнографії, 23—26 липня 1954 р. — 383 + 3 арк.
5. АНФРФ ІМФЕ. — Ф. 14—5. — Спр. 38. Етнографічні матеріали експедиції в Кам'янець-Подільську,

- Поліську (Мозирський р-н) (БРСР), Житомирську (Овруцький р-н) та Київську (Броварський р-н) області, зібрані Л. Шевченко на протязі 10.V—10.VI.1948 р. Матеріали до теми: Селянські форми обробки матеріалів для одягу. — 170 арк.
6. АНФРФ ІМФЕ. — Ф. 14—5. — Спр. 39. Етнографічні матеріали: щоденники, зарисовки до теми: «Селянські форми обробки матеріалів для одягу», зроблені Л.П. Шевченко під час експедиційного відрядження в Кам'янець-Подільську, Поліську (Мозирська округа) (БРСР), Житомирську (Овруцький р-н) та Київську (Броварський р-н) області, зібрані протягом 10.V—10.VI.1948 р. — 102 арк.
 7. АНФРФ ІМФЕ. — Ф. 14—5. — Спр. 98. Шевченко Л.П. Щоденник відрядження в м. Кролевець Сумської обл. З історії промартілі «XX-річчя Жовтневої революції». — Ч. I. — 1950. — Травень. — Арк. 1—50.
 8. АНФРФ ІМФЕ. — Ф. 14—5. — Спр. 99. Шевченко Л.П. Щоденник відрядження в м. Кролевець Сумської обл. З історії промартілі «XX-річчя Жовтневої революції». — Ч. II. — 1950. — Травень. — Арк. 51—102.
 9. АНФРФ ІМФЕ. — Ф. 14—5. — Спр. 100. Шевченко Л.П. Щоденник відрядження в м. Кролевець Сумської обл. З історії промартілі «XX-річчя Жовтневої революції». Ч. III: Діяльність парторганізації. Біографії, травень — червень 1950 р. — Арк. 153—200.
 10. АНФРФ ІМФЕ. — Ф. 14—5. — Спр. 101. Шевченко Л.П. Щоденник відрядження в м. Кролевець Сумської обл. З історії промартілі «XX-річчя Жовтневої революції». Ч. IV: Біографії. Культурбота, травень — червень 1950 р. — Арк. 103—152.
 11. АНФРФ ІМФЕ. — Ф. 14—5. — Спр. 102—103. Шевченко Л.П. Щоденник відрядження в м. Кролевець і м. Ніжин. Ч. V—VI: Артіль художньої вишивки ім. 8-го березня. Діяльність парторганізації. Біографії, травень — червень 1950 р. — Арк. 201—328.
 12. АНФРФ ІМФЕ. — Ф. 14—5. — Спр. 104. Шевченко Л.П. Щоденник відрядження в м. Кролевець і м. Ніжин. Ч. VII. Артіль художнього ткацтва ім. XX річчя Жовтневої Революції м. Кролевець. Артіль художньої вишивки ім. 8-го березня: Діяльність парторганізації. Біографії, травень — червень 1950 р. — Арк. 331—344.
 13. АНФРФ ІМФЕ. — Ф. 14—5. — Спр. 277. Шевченко Л.П. Щоденник експедиції на Волинь, с. Борки Любешівського р-ну Волинської обл.; с. Низькиничі Іваничівського р-ну Волинської обл. Промисли (ткацтво, обробка шкі, деревообробка, виробництво вуликів і бортів, плетіння з соломи та ін., металеве виробництво, праня), 1—16 січня 1955 р. — 69 арк.
 14. АНФРФ ІМФЕ. — Ф. 14—5. — Спр. 758. Звіт учасників етнографічної експедиції 1955 р. Стельмах Г.Ю., Бондар І.В., Кувеньова О.Ф., Шевченко Л.П., Кравець О.М., січень — лютий 1955 р. — 199 арк., 5 фото.
 15. Центральний державний архів-музей літератури та мистецтва України (далі — ЦДАМЛМУ). — Ф. 439. Шевченко Л.П. — Оп. 1. — Спр. 2. «Соціалістичний побут і культура ткачів художньо-промислової артілі ім. 20-річчя Жовтневої революції» (с. Кролевець Сумської обл.). Історико-етнографічний нарис. Дисертація на здобуття вченого ступеня кандидата історичних наук, 1954 р. — 345 арк.
 16. ЦДАМЛМУ. — Ф. 439. — Оп. 1. — Спр. 5. «Народні способи фарбування тканин». Дослідження. Уривки. Додається рецензія Сидорович С., 1957—1958 рр. — 26 арк.
 17. ЦДАМЛМУ. — Ф. 439. — Оп. 1. — Спр. 9. «Элементы труда и сознания в народных декоративных тканях полесской женщины». (Наукова розвідка). Чорновий варіант, 1965—1966 рр. — 229 арк.
 18. ЦДАМЛМУ. — Ф. 439. — Оп. 1. — Спр. 10. «Полісся» (Монографія). Чорновий варіант. Окремі розділи та аркуші. Автограф, машинопис з правкою. Додаються фото, креслення, 1960-ті рр. — 393 арк.
 19. ЦДАМЛМУ. — Ф. 439. — Оп. 1. — Спр. 11. Підготовчі матеріали до (монографії) «Полісся». (Виписки, нотатки, замальовки). Автограф, машинопис, фотокопії, 1960-ті рр. — 71 арк.
 20. ЦДАМЛМУ. — Ф. 439. — Оп. 1. — Спр. 16. «Посібник по збиранню етнографічних матеріалів». Варіанти. Не повністю. Автограф, машинопис з авторською правкою, 1954—1956 рр. — 195 арк.
 21. ЦДАМЛМУ. — Ф. 439. — Оп. 1. — Спр. 17. «Методика і техніка збирання польових етнографічних матеріалів. Посібник для краєзнавчих музеїв». Чорновий варіант. Автограф, машинопис з авторською правкою, 1955—1956 рр. — 196 арк.
 22. ЦДАМЛМУ. — Ф. 439. — Оп. 1. — Спр. 18. «Методика і техніка збирання польових етнографічних матеріалів — для самодіяльних гуртків». Посібник. Без закінчення. Машинопис з рукописними помітками, 1954—1956 рр. — 100 арк.
 23. ЦДАМЛМУ. — Ф. 439. — Оп. 1. — Спр. 19. «Методика і техніка збирання польових етнографічних матеріалів. Посібник для краєзнавчих музеїв та шкільних гуртків». Чорновий варіант. Автограф, машинопис з авторською правкою, 1956 р. — 22 арк.
 24. ЦДАМЛМУ. — Ф. 439. — Оп. 1. — Спр. 25. «Промисли». Замітки і замальовки, зроблені під час експедиції в с. Борки Любешівського р-ну Волинської обл. Зошит. Автограф, 1955 р. — 37 арк.
 25. ЦДАМЛМУ. — Ф. 439. — Оп. 1. — Спр. 38. Замітки та уривки записів біографічного характеру, 1950—1960-ті рр. — 21 арк.
 26. ЦДАМЛМУ. — Ф. 439. — Оп. 1. — Спр. 72. Матеріали про роботу Шевченко Л.П. в ІМФЕ АН УРСР (листи, повідомлення, звіти про роботу, замітки та ін.), 1948—1963 рр. — 124 арк.
 27. ЦДАМЛМУ. — Ф. 439. — Оп. 1. — Спр. 77. Листи Шевченко Л.П. до АН УРСР, ІМФЕ АН

- УРСР з проханням допомогти їй з поїздками по селах Чорнобильського р-ну Київської обл. та до м. Кролевеця Сумської обл. для дослідження культури і побуту цих регіонів, 12.07.1965 р., 7.09.1967 р. — 3 арк.
28. ЦДАМЛМУ. — Ф. 439. — Оп. 1. — Спр. 96. Відзиви Крип'якевича І.П., Попова П.М. на автореферат кандидатської дисертації «Художньо-промислова ткацька артіль в м. Кролевіці», 1952 р. — 6 арк.
 29. ЦДАМЛМУ. — Ф. 439. — Оп. 1. — Спр. 97. Відзиви Попова П.М., Рудинського М., Токарева С.О. на автореферат та дисертацію «Соціалістичний побут і культура ткачів художньо-промислової артілі ім. 20-річчя Жовтневої революції (м. Кролевець)», 1954, 1958 рр. — 37 арк.
 30. Боряк О. Село Бірки на Волині очима етнографа Людмили Шевченко / Олена Боряк // Етнокультурна спадщина Рівненського Полісся / упор. В.П. Ковальчук. — 2003. — Вип. IV. — С. 46—51.
 31. Боряк О. Наукова й польова діяльність етнографа Людмили Шевченко / Олена Боряк // Спеціальні історичні дисципліни. — 2010. — Ч. 16. — С. 8—17.
 32. Боряк О.О. З рукописних фондів ІМФЕ: матеріали до «жіночих студій» у польових записах Людмили Шевченко / О.О. Боряк // Архіви України. — 2001. — № 1—2. — С. 42—56.
 33. Гілевич І. Внесок Людмили Шевченко у підготовку двотомної колективної монографії «Українці» (1954 — початок 1960-х років) / Ігор Гілевич // Наукові зошити історичного факультету Львівського університету: збірник наукових праць. — 2015. — Вип. 16. — С. 102—120.
 34. Гілевич І. Експедиційне дослідження Полісся в повоєнний період (1944 — поч. 1960-х рр.) / І. Гілевич // Наукові зошити історичного факультету Львівського університету: збірник наукових праць. — 2008. — Вип. 9. — С. 116—128.
 35. Гілевич І. Комплексні Закарпатські експедиції другої половини 1940-х років: завдання, проведення та наукові результати / Ігор Гілевич // Українці й народи Центрально-Східної Європи: культура та історична спадщина: збірник наукових праць на пошану професора Михайла Тиводара. — Ужгород : Карпати, 2015. — С. 319—337.
 36. Гілевич І. Українська етнографічна наука у першому повоєнному десятилітті та польові дослідження Полісся / Ігор Гілевич // Вісник Львівського університету. Серія історична. — 2008. — Вип. 43. — С. 34—53.
 37. Гілевич І.Я. Польові етнографічні дослідження Полісся України (друга половина ХХ — початок ХХІ ст.) : автореф. дис. [...] канд. іст. наук: спец. 07.00.05 «Етнологія» / І.Я. Гілевич. — Львів, 2012. — 19 с.
 38. Гончар Г. Роль К.Г. Гуслистого у підготовці історико-етнографічної монографії «Українці» / Галина Гончар // Український історичний збірник. — 2010. — Вип. 13. — С. 117—128.
 39. Демиденко Л.А. Пища и утварь / Л.А. Демиденко, Л.П. Шевченко // Народы европейской части СССР. — Москва : Наука, 1964. — Т. 1. — С. 677—685.
 40. Деякі особливості сучасного побуту українців Полісся (За матеріалами експедиції 1953 р.) / Фіголь Д.І., Суха Л.М., Козакевич М.З., Матейко К.І. та ін. // Матеріали з етнографії та художнього промислу. — 1956. — Вип. II. — С. 48—59
 41. Куницький А.С. Совецание украинских этнографов / А.С. Куницький // Советская этнография (далі — СЭ). — 1954. — № 2. — С. 139—143.
 42. Куницький О.С. Робота відділу етнографії в 1954—1956 рр. / О.С. Куницький // Українська етнографія. — Київ : Вид-во АН УРСР, 1958. — С. 158—162. — (Наукові записки / ІМФЕ АН УРСР ; вип. IV).
 43. Макарчук С. Етнографи Українського державного музею етнографії та художнього промислу у Львові: 1959—1965 рр. (спогади, архівні матеріали) / С. Макарчук // Народознавчі зошити. — 2014. — № 2. — С. 299—309. — (Серія історична).
 44. Макарчук С. Побачене, почуте, пережите : мемуарні мініатюри / Степан Макарчук ; ред. Роман Тарнавський. — Київ : Атіка, 2015. — 219 с.
 45. Макарчук С.А. Етнографічні дослідження побуту робітників України в 50-х — 60-х рр. ХХ ст. / Степан Макарчук // Вісник Львівського університету. Серія історична. — 2012. — Вип. 47. — С. 17—29.
 46. Народа з питань про етнографічні групи та локальні особливості в культурі і побуті українського народу кінця ХІХ — початку ХХ ст. // Українська етнографія. — Київ : Вид-во АН УРСР, 1958. — С. 162—171. — (Наукові записки / ІМФЕ АН УРСР ; вип. IV).
 47. Нестер О. Орнамент народного ткацтва і питання етногенезу / Олександра Нестер // Артания. — 1998. — № 4. — С. 40—43.
 48. Павлій П. Робота відділу етнографії / П. Павлій, Г. Стельмах // Народна творчість та етнографія. — Київ : Вид-во АН УРСР, 1954. — С. 172—175. — (Наукові записки / ІМФЕ АН УРСР ; т. III).
 49. П[оріцький] А. Робота відділу етнографії Інституту МФЕ АН УРСР у 1960 р. / А. П[оріцький] // Народна творчість та етнографія (далі — НТЕ). — 1961. — № 2. — С. 155—156.
 50. Портнов А. Про українську советську історіографію та її інституційну тяглість / Андрій Портнов // Портнов А. Історії для домашнього вжитку: есеї про польсько-російсько-український трикутник пам'яті. — Київ : Критика, 2013. — С. 237—145.
 51. Приходько М. Робота відділу етнографії Інституту МФЕ АН УРСР у 1961—1962 рр. / М. Приходько // НТЕ. — 1963. — № 3. — С. 142—144.
 52. Сессии, посвященные итогам экспедиционных работ 1954 года / СЭ. — 1955. — № 3. — С. 147—162.
 53. Скрипник Г.А. Етнографічні музеї України. Становлення і розвиток / Г.А. Скрипник. — Київ : Наукова думка, 1989. — 301 с.

54. Скуратівський В. Я сам про себе розкажу / Василь Скуратівський. — Рівне : Волинські обереги, 2005. — 275 с.
55. Стельмах Г.Ю. Етнографічна експедиція до Волинської області в 1955 р. / Г.Ю. Стельмах // Українська етнографія. — Київ : Вид-во АН УРСР, 1958. — С. 125—131. — (Наукові записки / ІМФЕ АН УРСР ; вип. IV).
56. Шевченко Л. [Матеріали експедиції 1955 року (Волинь. Одещина)] / Людмила Шевченко ; передм. «Промисли та харчування: за польовими матеріалами Людмили Шевченко» та підгот. до друку Сергій Сіренко // Матеріали до української етнології. — Київ, 2014. — Вип. 13 (16). — С. 224—263.
57. Шевченко Л. Промисли колгоспників с. Борки, Любешівського району, Волинської області / Л. Шевченко // Українська етнографія. — Київ : Вид-во АН УРСР, 1958. — С. 115—124. — (Наукові записки / ІМФЕ АН УРСР ; вип. IV).
58. Шевченко Л.П. Домашні промисли / Л.П. Шевченко // Українці: історико-етнографічна монографія : у 2-х т. (макет). — Київ : Вид-во АН УРСР, 1959. — Т. 1. — С. 228—276.
59. Шевченко Л.П. Народна кулінарія / Л.П. Шевченко // Українці: історико-етнографічна монографія : у 2-х т. (макет). — Київ : Вид-во АН УРСР, 1959. — Т. 1. — С. 411—433.
60. Шевченко Л.П. Промисли / Л.П. Шевченко, К.М. Повод // Народы европейской части СССР. — Москва : Наука, 1964. — Т. 1. — С. 613—620.
61. Шевченко Л.П. Социалистические преобразования в культуре и быте рабочих Крелевецкой ткацкой артели им. 20-летия Октябрьской революции / Л.П. Шевченко // СЭ. — 1954. — № 4. — С. 143—147.
62. Шевченко Л.П. Социалистический быт и культура ткачей художественно-промышленной артели им. 20-летия Октябрьской революции (г. Крелевец): историко-этнографический очерк : автореф. дисс. [...] канд. ист. наук / Л.П. Шевченко. — Київ, 1954. — 19 с.
63. Шевченко Л.П. Харчування [робітників] / Л.П. Шевченко // Українці: історико-етнографічна монографія :

у 2-х т. (макет). — Київ : Вид-во АН УРСР, 1959. — Т. 1. — С. 614—620.

Ihor Hilevych

LIUDMYLA SHEVCHENKO'S
SCIENTIFIC ACTIVITY
AT THE POSTWAR PERIOD:
STUDIES ABOUT POLISSIA

The scientific studies of Liudmyla Shevchenko about the traditional and modern culture of polishchuky during 1947—1960-s are analyzed in the article on the basis of archive and literary data`s. It is proved that those problems were at the centre of her scientific interests of that time. This is confirmed as area of her field explorations during work at the Institute of Art Studies, Folklore and Ethnography of the USSR, themed publications, and the fact that even having retired, she continued her studies about Polissia.

Keywords: ethnology, Polissia of Ukraine, field explorations, methods, weaving, handicrafts, trades, nutrition, workmen's daily routine.

Игор Гилевич

НАУЧНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ
ЛЮДМИЛЫ ШЕВЧЕНКО
В ПОСЛЕВОЕННЫЙ ПЕРИОД:
ПОЛЕСЬЕВЕДЕНЧЕСКИЙ АСПЕКТ

На основании широкого круга архивных и литературных материалов проанализированы научные исследования Людмилы Шевченко 1947—1960-х годов о традиционной и современной культуре полещуков. Доказано, что именно эта проблематика находилась в центре ее тогдашних научных интересов. Это подтверждается как ареалом собирательской работы исследовательницы во время работы в Институте искусствоведения, фольклора и этнографии АН УССР, тематикой публикаций, так и тем, что даже уйдя на пенсию, она продолжила свои полесьюведенческие исследования.

Ключевые слова: этнология, Полесье Украины, полевые исследования, методика, ткачество, промыслы, ремесла, система питания, быт рабочих.